



NVAO • VLAANDEREN

SYSTEEMBREDE ANALYSE 2023-2024
**CURRICULUMONTWIKKELING
& FUTURE PROOF CURRICULA**

Verkennde nota

SEPTEMBER 2023

1 Inleiding

In het Vlaamse kwaliteitszorgstelsel voor het hoger onderwijs brengen systeembrede analyses goede praktijken in beeld voor thema's die gelinkt zijn aan onderwijsbeleid en opleidingskwaliteit. Het gaat om goede praktijken die de basiskwaliteit overstijgen en voor Vlaanderen innovatief zijn.

Hogeronderwijsinstellingen krijgen hiermee de ruimte om te leren van elkaar. Universiteiten en hogescholen zijn verplicht om binnen een kwaliteitszorgcyclus van zes jaar ten minste twee keer deel te nemen aan een systeembrede analyse, als instelling of vanuit één of meer opleidingen. Andere hogeronderwijsinstellingen kunnen vrijwillig deelnemen.

In juni 2023 verscheen de oproep voor deelname aan de systeembrede analyse 2023-2024 'curriculumontwikkeling / futureproof curricula'. Negen instellingen schreven na die oproep in: Artesis Plantijn Hogeschool Antwerpen, Hogeschool Gent, Katholieke Universiteit Leuven, Karel de Grote Hogeschool Antwerpen, LUCA School of Arts, Odisee, Universiteit Antwerpen, Universiteit Gent en Vrije Universiteit Brussel. **Bijkomende inschrijvingen na het publiceren van deze verkennende nota zijn mogelijk tot en met 2 oktober 2023.**

De systeembrede analyse 2023-2024 neemt met deze verkennende nota een start. De nota brengt de informatie samen die verkregen werd via de (internationale) literatuur en de inzendingen van de deelnemende instellingen. Eerste inzichten uit zowel de literatuur als uit de bezorgde informatie van de deelnemers worden hierna weergegeven en gealigneerd. We besluiten met enkele aanknopingspunten voor verdere analyse, kennisdeling en doorontwikkeling van bestaande praktijken.

Een werkgroep met vertegenwoordigers van de deelnemende instellingen zal de systeembrede analyse vormgeven. Het is aan deze werkgroep om keuzes te maken die meerwaarde opleveren voor elke deelnemende instelling en het leertraject versterken. De werkgroep krijgt tijdens het traject de mogelijkheid om goede praktijken bij internationale peers voor te leggen en te komen tot een constructief kritische dialoog over het voorliggende thema. Een kalender van de werkzaamheden is opgenomen verder in deze nota. De werkgroep heeft de ruimte om te bepalen welk eindproduct haalbaar wordt geacht. In elk geval gaat de NVAO het engagement aan om de resultaten te bundelen in een overzichtsrapportage die publiek gedeeld zal worden.

2 Verkenning van het thema en wetenschappelijke onderbouwing

Voor het academiejaar 2023-2024 werd het thema van de systeembrede analyse vastgelegd op "curriculumontwikkeling en futureproof curricula".

Hoe kan men als hogeschool of universiteit proactief en wendbaar inspelen op snelle veranderingen in de arbeidsmarkt en in de maatschappij? Hoe komt men tot een toekomstgerichte opleidingsvisie en een toekomstbestendig en wendbaar curriculum? Welke evoluties spelen er in deze thema's?

De focus in deze systeembrede analyse ligt op de ontwikkeling van futureproof curricula als een veruitwendiging van een curriculumontwerp.

2.1 Uit de (internationale) literatuur

In de Nederlandstalige literatuur worden in het kader van een 'futureproof' of toekomstbestendig curriculum vaak de termen 'responsief curriculum' en 'responsief opleiden' gebruikt. Daarmee verwijst men naar het flexibel, proactief en wendbaar kunnen aanpassen van curricula aan snelle veranderingen.

2.1.1 Waarover gaat het?

Responsief onderwijs is onderwijs dat meebeweegt met ontwikkelingen in de samenleving. Een opleiding die kan inspelen op maatschappelijke veranderingen, heeft een responsief curriculum nodig waarin openheid, ruimte en flexibiliteit is om mee te kunnen bewegen op het ritme van die veranderingen. Volgens Van Bommel (2022) en Vreuls, Custers & Van Bommel (2022) kan een curriculum op drie dimensies meebewegen en anticiperen, namelijk op vlak van de diversiteit in de studentenpopulatie (hun wensen, behoeften, achtergronden,...), op vlak van de variëteit en evoluties in werkcontexten (d.w.z. het beroep en de soort organisatie waarvoor men opleidt, bedrijven, scholen,...) en op vlak van veranderingen in de samenleving als geheel (vb. technologische ontwikkelingen, ontwikkelingen m.b.t. duurzaamheid en energie,...).

2.1.2 Wat typeert responsieve en toekomstbestendige curricula?

Responsieve curricula zijn 'permeabel' (Derks, 2016), waarbij de term 'permeabel' wijst op de 'doorlaatbaarheid' van een curriculum om op bovenstaande manieren te kunnen bewegen en anticiperen. Een dergelijk permeabel curriculum heeft een stevige kern of ruggengraat die gevormd wordt door vaste kernonderdelen: vakken, leerlijnen, profielen, leerjaren (de "ribben"). Daarnaast kenmerken open ruimten het permeabele curriculum: "*Ruimtes tussen de ribben zijn nog ongedefinieerde tijd die aan wisselende onderdelen kan worden besteed. Op die plekken is het curriculum doordringbaar van buitenaf. Sterker nog, zij omarmt daar de invloeden die op haar inwerken, omdat zij de kans op "overleven in de toekomst" vergroten. In die ruimtes ontwikkelen zich nieuwe initiatieven, die soms tijdelijk zijn, soms zullen bestendigen en misschien zelfs onderdeel van de kern gaan uitmaken*". (De vries, 2016, p.45).

Volgens De Vries (2016) heeft een permeabel curriculum drie basiseigenschappen:

- het is responsief: het curriculum is in dialoog met ontwikkelingen in de maatschappij ontwikkeld en is niet vooraf helemaal dichtgetimmerd met doelen, leeractiviteiten en toetsvormen;
- het is reflectief: de mensen die dit type onderwijs maken getuigen van een onderzoekende houding en zijn steeds 'in staat van paraatheid' om te reflecteren op wat was en wat nodig lijkt;
- het is interdisciplinair, waarmee men verwijst naar het feit dat de responsiviteit en de reflectiviteit verder ondersteund kunnen worden door de ruimte die ontstaat voor onderwijsvormen die gemaakt en gevolgd worden door een mix van mensen (studenten, onderzoekers, professionals), die vanuit verschillende invalshoeken met elkaar leren, waardoor de grenzen tussen buitenschools en binnenschools leren vervagen. Het is in die 'open ruimte' dat vaak gewerkt wordt met projecten of complexe vraagstukken uit beroepscontexten, waarin praktijkgericht onderzoek gedaan wordt, waarin initieel en postinitieel leren verstrengeld wordt en waarin vaardigheden voor levenslang leren aan bod komen. (De vries, Schouwenaars, Derks en Folker, 2018).

Vreuls (2017) beschrijft 3 aanpakken in toekomstbestendige curricula: (1) 'algemeen of breed' met veel aandacht voor generieke competenties en 21ste eeuwse vaardigheden; (2) 'nabijheid van de professionele praktijk' door meer werkpleklers in het curriculum en (3) een 'open curriculum met een sterke kern van kennis en vaardigheden en daar omheen veel flexibiliteit', waarin de openheid ruimte geeft om (tijdelijk) in te spelen op ontwikkelingen op de arbeidsmarkt.

Vreuls et al (2022) definiëren responsieve curricula als authentiek (de studenten moeten zich bezig houden met realistische problemen die zich in het werkveld voordoen), actueel en gedeeltelijk open, bestaande uit modules die gemakkelijk vervangbaar zijn en idealiter gesitueerd op het niveau van de beroepspraktijk.

2.1.3 Een complex ontwerpproces

Het ontwerpen van curricula die wendbaar kunnen inspelen op veranderingen, is een urgente kwestie en wordt voor hogescholen en universiteiten alsmaar belangrijker. Responsieve curriculumontwikkeling is echter complex en vereist veel expertise, flexibiliteit en aanpassingsvermogen van docenten en curriculumontwikkelaars. Toch blijkt uit de geraadpleegde literatuur dat er nog veel nood is aan verder onderzoek naar het ontwerpen van (deel)oplossingen voor responsieve curricula en de kwaliteitscriteria voor het evalueren ervan.

In het onderzoek van Vreuls et al (2022) geven ontwikkelaars aan dat ze tegen verschillende problemen aanlopen op dit vlak:

- Het belangrijkste probleem zijn volgens hen de conflicterende contexten van het veranderlijke werkveld en de rigide regels van de instellingen, het zogenaamde 'institutionele beton' (vb. examenreglementen, juridische vereisten en kaders) die een snel en flexibel ontwerp in de weg staan. Dit vertraagt het responsieve proces, waardoor het nieuwe curriculum toch snel achterloopt op het werkveld.
- Daarnaast worstelen curriculumontwikkelaars vaak met werkdruk en met hun rollen en verantwoordelijkheden in een dergelijk ontwerpproces en voelen ze zich te weinig deskundig en ondersteund om met de uitdagingen te kunnen omgaan.
- Tot nu toe zijn er geen modellen voor responsieve curriculumontwikkeling beschikbaar in de (internationale) literatuur. Hoewel er meer onderzoek nodig is om een responsief curriculumontwikkelingsmodel te ontwikkelen, stellen Van Vlokhoven et al. (2022) een eerste "model" voor waarin responsieve curriculumontwikkeling meer interactief wordt uitgevoerd. In hun voorgestelde responsieve model zijn de interactie en co-creatie tussen interne en externe stakeholders van het curriculum (vb. docenten, studenten, professionals uit de beroepspraktijk) het uitgangspunt voor curriculumontwikkeling. In dit model start het ontwerp dus van "buitenaf" (het werkveld) en beweegt zich "naar binnen", wat een frequente betrokkenheid van belanghebbenden vereist tijdens de verschillende fasen van curriculumontwikkeling. Vreuls et al (2022) stellen echter vast dat curriculumontwikkelaars dit weliswaar noodzakelijk vinden, maar het moeilijk hebben om de betrokkenheid van belanghebbenden te initiëren en te behouden. Idealiter zouden docenten, studenten, curriculumexperts, onderwijskundigen en professionals uit het werkveld evenredig en continu betrokken moeten zijn bij het proces, maar het is moeilijk om een goed teamverband tussen zo veel verschillende spelers te ontwikkelen. In de praktijk doen de docenten het meeste werk en geven andere partijen vaak achteraf pas een advies.

In een vervolgstudie beschrijven Vreuls et al (2022) 6 kenmerken die het ontwerpen van een responsief curriculum bevorderen. Het gaat daarbij over:

- een passende en gemeenschappelijk gedragen visie op onderwijs en leren;
- een continu en iteratief ontwerpproces in plaats van een lineair model dat start vanuit de leerresultaten, wat te lang duurt; er is nood aan een veel interactiever model dat start vanuit de interactie met het werkveld en waarbij de leerresultaten als referentiekader gebruikt worden;
- een goed samengesteld en betrokken team (aandacht voor eigenaarschap, divers in achtergrond en rollen, met de tijd en aandacht om samen te ontwikkelen);
- betrokkenheid van interne en externe stakeholders in het team;
- een bevorderende omgeving met een flexibele organisatiestructuur (tijd, geld, ruimtes/ lokalen);

- de factor 'agency', nl. het beschikken over een mandaat om beslissingen te kunnen nemen, het hebben van een flexibele mindset en vernieuwingsbereidheid.

Het is duidelijk dat deze aspecten onder meer ook sterk raken aan het leiderschap, en het personeels- en professionaliseringsbeleid van de opleiding of de instelling. Ook aspecten van stakeholdersmanagement zijn van belang.

2.1.4 Ondersteuning van responsieve curriculumontwikkeling

Aansluitend bij de genoemde factoren van Vreuls et al (2022) moet de ondersteuning en professionalisering voor teams en curriculumontwikkelaars zich richten op:

- curriculumontwikkeling: ontwikkelaars moeten o.a. de technische kennis hebben om een nieuw curriculum op de juiste manier te ontwerpen, te analyseren en te implementeren;
- het leren omgaan met het institutioneel 'beton';
- het leren vormgeven van het collaboratieve aspect van responsieve curriculumontwikkeling, dus het leren om samen te ontwerpen met interne en externe stakeholders.

Er is echter nog niet veel dergelijke ondersteuning voor handen. Op de meest recente Onderwijs Research Dagen (ORD) (2023) werden tijdens een symposium enkele voorbeelden gepresenteerd:

- Om teams bestaande uit verschillende stakeholders te ondersteunen, stelde Custers een gevalideerd conceptueel kader voor dat inzichtelijk maakt dat dergelijke multi-actor curriculum designteams gebaat zijn bij ondersteuning op drie terreinen: bij collaboratie, curriculum en design, en dat deze ondersteuning bestaat uit mensen, materialen en structuren;
- De Responsieve Wegwijzer en een 'weegschaal met 22 stellingen', ontwikkeld door Nieuwenhuis en collega's (2021), en de ondersteuningsaanpak bestaande uit een routemap en facilitator die door Vreuls op deze ORD werden voorgesteld (nog te publiceren), bieden voorbeelden van materiële ondersteuning voor opleidingsteams;
- Ook Van Bommel (2023) ontwikkelde in het kader van haar onderzoek naar de verschijningsvormen van responsieve curricula een spel om de dialoog en reflectie in een team over de responsiviteit van het curriculum te bevorderen. Ook haar inventarisatie van verschillende ideaaltypische responsieve ontwerp oplossingen (nog te publiceren) zal veel inspiratie bieden aan teams om op basis van evidentie een curriculum responsiever te maken.

Deze voorbeelden van ondersteuning zijn echter nog beperkt in aantal, en er is nog nood aan meer onderzoek naar welke ondersteuning essentieel is, zowel in termen van processen als producten, voor het creëren van ontwerprichtlijnen om vooraf meer zekerheid te bieden met betrekking tot het opzetten van een responsief curriculumontwikkelingsproces. Het beschrijven en nadien analyseren van goede praktijken voor responsieve curriculumontwikkeling, zou wellicht erg inspirerend kunnen zijn. Custers et al (2023) stelden immers vast dat docenten bijzondere waarde hechten aan passend voorbeeldmateriaal van andere responsieve curricula.

2.2 Inzendingen tegen het licht van de oproep

In de oproep hadden we het over mogelijke thema's waarbinnen goede praktijken van instellingen geïllustreerd kunnen worden.

- Creëren van **een netwerk** rond de opleiding en/of instelling om innovaties en/of trends in het vakgebied te kunnen volgen en het in contact blijven met breed maatschappelijke ontwikkelingen;
- Innovatie met impact op het curriculum en werkveld initiëren of stimuleren, vanuit een **intrinsieke kracht** van de instelling;
- Creëren van **een curriculumontwerp** dat de mogelijkheid biedt afgestemd te blijven met de noden en/of innovaties van het werkveld en de maatschappij;
- Een ondersteunend **personeelsbeleid, inclusief professionaliseringsbeleid** gericht op het binnenbrengen van innovaties en het wendbaar kunnen ontwikkelen van een curriculum;
- Omgaan met **praktisch - organisatorische** procedures en regelgeving (academische kalender, ECTS- deadlines, wervingen,...) die de wendbaarheid van een curriculum mogelijk belemmeren;
- De ondersteuning **van een onderwijsontwikkelaar en ontwerpteams** om een wendbaar curriculum te ontwikkelen.

De goede praktijken uit de inzendingen van de instellingen illustreren het inzetten op het ontwerpen van toekomstbestendige en flexibele curricula. We leren uit de aanvragen dat flexibiliteit in een toekomstbestendig curriculum onder meer tot stand komt door de stuwende kracht van het centraal beleid, financiering gegenereerd door o.a. projectmiddelen, onderwijssteuning, expertisecentra, professionalisering en zo meer. Zo lezen we bijvoorbeeld dat middelen ingezet worden voor ondersteuningsteams, mandaat voor docenten, expertisecentra,... i.f.v. het ontwerpen van innovatieve en toekomstbestendige curricula.

Verder lezen we in de inzendingen concrete voorbeelden over hoe 'open ruimtes' in een curriculum gecreëerd worden en hoe er ingezet wordt op netwerken en interdisciplinaire samenwerking op diverse niveaus (binnen de instelling, regionaal en internationaal). De voorbeelden, zoals service learning of community based learning, illustreren tegelijk hoe er meebewogen wordt met evoluties in de maatschappij. Hiernaast zien we in de voorbeelden, zoals interdisciplinaire problem-oriented collaborative learning, challenge based learning of duaal leren, hoe er meebewogen wordt met de evoluties in de beroepspraktijk. Het zijn methodologieën waar flexibel leren centraal staat over de grenzen van de opleiding en de instelling heen. Op die manier vinden de opleidingen aansluiting bij de actualiteit, authenticiteit en de noden van de maatschappij en het werkveld en werken opleidingen aan zowel beroepsgerichte als generieke, disciplineoverschrijdende competenties. Verder zien we ook voorbeelden hoe er meebewogen kan worden met de diversiteit van de studentenpopulatie onder de vorm van adaptieve leerpaden.

Deze goede praktijken illustreren meteen manieren om responsiviteit in een curriculum te bewerkstelligen. We zijn alvast benieuwd hoe dergelijke initiatieven in hun ontwerpproces tot stand gekomen zijn en een duurzame opvolging kennen.

Enkele instellingen formuleerden inspirerende leervragen die mee richting kunnen geven aan de verdere afbakening van het onderwerp van deze systeembrede analyse. Tijdens een eerste bijeenkomst met de deelnemende instellingen verkennen we elkaars leervragen en vindt een eerste uitwisseling plaats.

2.3 Conclusie

De deelnemende instellingen hebben vanuit hun strategisch beleid op verschillende manieren aandacht voor het ontwerpen van toekomstbestendige curricula. De aanvragen tonen in zekere mate aan hoe er geconnecteerd wordt met een variëteit en evoluties in werkcontexten, veranderingen in de samenleving als geheel en met de diversiteit in de studentenpopulatie. We zijn benieuwd naar meer uitdieping van de goede praktijken als het gaat over de ontwerpprocessen met concrete implementatie in de praktijk. Er is veel aandacht in het beleid voor het integreren van generieke competenties maar hoe werkt bv. het doorbreken van het institutioneel 'beton' zoals in de literatuur vermeld? Hoe werkt hier een flexibele organisatiestructuur?

We lezen verder voorbeelden van onderwijsondersteuning en professionalisering om het ontwerpproces te faciliteren. Ook hier zijn we benieuwd naar verdere uitdieping en uitwisseling. Uit de literatuur blijkt namelijk dat betrokkenen bij het ontwerpen van responsieve curricula bijzondere waarde hechten aan het uitwisselen van goede praktijken. Daar zetten we met de systeembrede analyse met veel enthousiasme op in.

Geïnspireerd door de inzendingen en de literatuur kunnen, naast de thema's opgesomd in de oproep, volgende mogelijke thema's prikkelen om bijkomende concrete goede praktijken te beschrijven:

- Welke modellen of methodieken werden gehanteerd bij het ontwerpen van een responsief curriculum?
- Wat zijn structuren of methoden om keuzes in een responsief en collaboratief curriculum te ondersteunen (cfr. reflectief curriculum). Hoe verloopt meer specifiek het stakeholdersmanagement en leiderschap?
- Hoe kan een instelling of een opleiding verduurzaming van diverse innovatieve initiatieven in een toekomstbestendig curriculumontwerp bewerkstellingen?
- Hoe kan een instelling inspelen op uitdagingen op het niveau van kwaliteitszorg en monitoring van een responsief curriculum?

3 De jaarkalender

Als werklast is indicatief rekening te houden met maandelijks samenkomsten (een aantal online, een aantal op locatie) van telkens circa 2 uur tussen oktober 2023 en juni 2024. Hieronder valt ook een internationaal peer-to-peer overleg in april 2024. Verder is het goed rekening te houden met naar schatting vier desk research dagen, naar keuze in te plannen door de betrokkenen. Voor betrokken studenten kan dat betekenen dat ze die tijd gebruiken voor hun subproject in deze systeembrede analyse. We ronden de systeembrede analyse af met een bekendmakingsevent in september of oktober 2024. De tijdsinvestering heeft betrekking op informatie aanleveren, de eigen praktijken voorstellen in een overleg, tussentijds stukken lezen, reflecteren en werken aan het eindproduct.

Hierna is een timing terug te vinden die we tijdens het kick-off moment verder kunnen bespreken. Enkele sleutelmomenten liggen naar invulling vast. Voor de overige momenten kan de werkgroep volgens eigen noden de invulling van de werkmomenten concretiseren.

- 6 oktober 2023 09u30-11u30: kick-off
- 24 oktober 2023 14u00-16u00
- 24 november 2023 09u30-11u30
- 19 december 2023 14u00-16u00
- 23 januari 2024 10u30-12u30
- 9 februari 2024 09u30-11u30
- 12 maart 2024 13u30-15u30
- 25 april 2024 internationaal peer-to-peer event
- 17 mei 2024 10u00-12u00
- 25 juni 2024 13u30-15u30
- September/oktober 2024: bekendmakingsevent (nog te bepalen)

4 Bronnenoverzicht

Custers, M., Van Bommel, R., van Vlokhoven, H. & Vreuls, J. (2023). *Responsief curriculumontwerp: Wat vraagt dat?* [symposium] ORD 2023 - Kans op balans. Amsterdam, 5-7 juli 2023. Geraadpleegd op 30 augustus 2023, van <https://ord2023.nl/wp-content/uploads/2023/05/230512-ORD-Abstractboek.pdf>

Derks, M. (2016). *Lifelong learning within a dynamic curriculum* [Paper]. Conferentie van de European Association of Practice-based Research on Instruction and Learning (EAPRIL), 23–25 nov, Porto, Portugal.

de Vries, B. (2016) *Ontwerpen van onderwijs: Trends voor de toekomst*. Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Geraadpleegd op 30 augustus 2023, van https://www.researchgate.net/publication/304246634_Essay_on_the_trends_for_the_future_in_designing_education_and_teachers_as_designers_in_dutch

de Vries, B., Schouwenaars, I., Derks, M., & Folker, W. (2018). Exploring the concept of a semi-permeable curriculum: Mixed audience masterclasses in teacher education. *UAS Journal - Journal of Finnish Universities of Applied Sciences*, 3 (EApril), <https://uasjournal.fi/in-english/semi-permeable-curriculum-mixed-audience-masterclasses/>

Nieuwenhuis, L., Hoeve, A., van Vlokhoven, H. & (2021). *Het vizier op buiten: leerplanontwikkeling voor een dynamisch beroep* (NRO rapport). Han University of Applied Sciences. Geraadpleegd op 30 augustus 2023, van <https://www.nro.nl/sites/nro/files/media-files/Eindrapportage%20Het%20vizier%20op%20buiten%20-%20leerplanontwikkeling%20voor%20een%20dynamisch%20beroep.pdf>

Van Bommel, R. (2022) Flexibele keuzes binnen het curriculum. In J. Mouw, I. Doosje & M. Jansen (reds.) (2022). *Blijvend vernieuwen: Uitdagingen en oplossingsrichtingen voor het hoger onderwijs van de toekomst: Gebundelde uitkomsten van de Solution Rooms 2022*. ComeniusNetwerk. Geraadpleegd op 30 augustus 2023, van https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/215897846/Solution_Rooms_2022_Blijvend_vernieuwen_online.pdf

Van Bommel, R. (2023). *spel Flexpore!* Hogeschool Utrecht. Geraadpleegd op 30 augustus 2023, van https://www.hu.nl/-/media/hu/documenten/onderzoek/projecten/rieke-van-bommel_speluitleg-flexpore.ashx

Van Vlokhoven, H., & Hoeve, A. (2022). Educating for dynamic vocations: A guidepost for responsive SVET. In C. Nägele, N. Kersh, & B. E. Stalder (Eds.), *Trends in vocational education and training research, Vol. V. Proceedings of the European Conference on Educational Research (ECER)* (pp. 178–186). Vocational Education and Training Network (VETNET). Geraadpleegd op 30 augustus 2023, van <https://doi.org/10.5281/zenodo.6977564>

Vreuls, J. (2017). Welke kenmerken heeft een toekomstbestendig curriculum? In S. Schoenmakers, F. Simon & M. Koeslag (reds.), *Curriculumontwikkeling voor dummies*. Zuyd Hogeschool- Lectoraat professionalisering van het Onderwijs. Geraadpleegd op 30 augustus 2023, van <https://www.zuyd.nl/binaries/content/assets/zuyd/onderzoek/rapporten--presentaties/prof-vh-onderwijs--teksten-website-curriculumontwikkeling-voor-dummies.pdf>

Vreuls J., Custers M. en Van Bommel R. (2022) *Een responsief curriculum ontwikkelen, hoe doe je dat?* [Audio podcast]. <https://open.spotify.com/episode/7B4Q3o1gBOY7MQGO4zvbpX?si=EabqVacCQRKvD6xoDu5jyg&nd=1>

Vreuls, J., Koeslag-Kreunen, M., van der Klink, M., Nieuwenhuis, L., & Boshuizen, H. (2022). Responsive curriculum development for professional education: different teams, different tales. *The Curriculum Journal*, 33, 636–659. <https://bera-journals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/curj.155>

Vreuls, J., Koeslag-Kreunen, M., van der Klink, M., Nieuwenhuis, L., Stoyanov, S. & Boshuizen, H. (2022) *Responsive curriculum development: Which factors support breaking through institutional barriers* [Video]. Zuyd Hogeschool Mediasite. Geraadpleegd op 30 augustus 2023 op <https://zuyd.mediasite.com/Mediasite/Play/87484dc2198744bbbc1d8ab188111a461d>

De motivatie voor deelname aan de systeembrede analyse 2023-2024 en de bijlagen bij de motivatie van de deelnemende instellingen worden bij de start van de systeembrede analyse ter beschikking gesteld van deelnemende instellingen en na goedkeuring publiek gemaakt als bijlage bij het eindproduct van de systeembrede analyse. Eerste inzichten bij de inzendingen werden opgenomen in deze verkennende nota.